

виникають, сприймати як тимчасові. Процес навчання, побудований на співтворчості, співпраці педагога та учнів зробить учня "відкривачем" нових знань, що і забезпечить почуття успіху.

Таким чином, процес формування творчої особистості на уроках другої мови забезпечується дотриманням таких дидактичних умов: наявність міцних текстотворчих знань умінь і навичок, сформованих на уроках рідної мови; вміння усвідомлювати свої творчомовленнєві дії, здатність до узагальнення свого досвіду творчої діяльності, одержаного під час виконання творчих вправ на уроках рідної мови, а також уміння застосовувати його у нових навчальних умовах на уроках другої мови; забезпечення мотивації творчомовленнєвої діяльності засобами української мови; урахування досвіду творчої діяльності на уроках рідної мови; забезпечення творчого середовища; установка на творчість, системне використання методів і прийомів навчання, психолого-педагогічних технологій, спрямованих на мовленнєвотворчу діяльність.

ЛІТЕРАТУРА :

1. Бондаренко Н. Про формування творчої особистості молодшого школяра засобами слова / Н. Бондаренко // Початкова школа. – 1998. – № 9. – С.22-24.
2. Романовська Д. Регуляція творчої діяльності учня: створення адекватних умов для розвитку творчої особистості/ Д. Романовська// Психолог. – 2006. –№11. – С.11-15.
3. Хорошковська О. Н. Методика навчання української мови у початкових класах шкіл з російською мовою викладання / О. Н. Хорошковська. – К.: Промінь, 2006. – 256 с.

Павлик О.А.

ДИДАКТИЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ДРУГОЇ

В статтє на основе сопоставления, сравнения, обобщения научной информации по проблемам развития творческой личности средствами языка, специфики обучения второму языку уточняются и раскрываются дидактические условия формирования творческой личности на уроках близкородственного языка в аспекте компетентностного подхода.

Ключевые слова: творческая личность, близкородственный язык, дидактические условия, младшие школьники, компетентностный подход.

Pavlyk O.A.

DIDACTIC CONDITIONS OF FORMATION OF CREATIVE PERSON YOUNGER PUPILS AT LESSONS UKRAINIAN AS A SECOND LANGUAGE

In article on the basis of comparison, comparison, syntheses of scientific information on problems of development of the creative person by means of language, specifics of training in the second language are specified and reveal didactic conditions of formation of the creative person at lessons of closely related language in aspect of competence-based approach.

Key words: creative person, second language, didactic conditions, younger school students, competence approach.

УДК 371.036:371.212

Перепьолка В.І

ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО СВІТОГЛЯДУ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті розглядається одна із важливих концепцій державної мови – оволодіння естетикою мови учнями початкових класів, аналізуються технології формування естетичної культури учнів на уроках української мови.

Ключові слова: естетико-педагогічний аспект, естетичне виховання, культура мови, мелодійність мови, образність мови, естетична мовна підготовка, комунікативно-мовна

підготовка, комунікативні уміння, мовні засоби, стилістичний експеримент, аксіологічний підхід, лінгво-естетичний аналіз.

Естетичний досвід є специфічною програмою поведінки і діяльності людини. Він стосується найважливіших духовно-практичних властивостей особистості, її можливостей щодо освоєння і плідного використання в життєдіяльності культурно-естетичних надбань суспільства, символізує сукупність чуттєвих сприймань, яку набуває людина у процесі взаємодії з прекрасним у природі й суспільстві. Тому формування естетичного досвіду має стати одним з пріоритетних напрямів навчально-виховного процесу школи. Адже його сформованість обумовлює результативність процесу організації спілкування учнів з художніми цінностями.

Проблема естетичного виховання в естетико-педагогічному аспекті широко репрезентована у спадщині видатних українських педагогів та діячів освіти: Е.Водовозової, П.Каптерева, С.Лисенкової, С.Русової, Е.Михеєвої, К.Ушинського, В. Сухомлинського, Н. Вансалової та ін..

Важливі питання теорії і методики естетичного виховання підростаючого покоління висвітлюються в працях Л.Коваль, В.Передерій, Ю.Фохт-Бабушкіної, Т.Цвілих, Г.Шевченка, В.Мельничайка, М.Пентилюк, М.Стельмахович, Г.Шелехової та ін.

Сучасна концепція державної мови спрямовує зміст шкільного курсу української мови, зокрема його етнокультурознавчий компонент на оволодіння естетикою мови. Для цього необхідно осмислити естетичну сутність мови, особливо художнього мовлення.

Естетичні почуття людини виникають унаслідок різноманітних асоціацій, спричинених мовою. Відповідно вчитель-словесник на уроках мови має навчити школярів розуміти перехід слова в образ, завдяки чому реалізуються естетичні можливості слова.

Але, на жаль, не всі учні усвідомлюють багатство і красу рідного слова, а тому не володіють культурою спілкування, часто не можуть висловити власних думок, почуттів. Школа не в змозі дати об'єм знань, необхідних для користування мовними засобами в різних видах мовленнєвої діяльності (говорінні, письмі, читанні, слуханні). Причина цього – недоліки в організації мовного навчання, а також нерозуміння того, що образність є загальною властивістю мови [5, с.2].

Відсутність належної уваги до естетичної мовної підготовки учнів початкової школи обумовлено об'єктивними причинами, а саме: невиявленістю ступеню сформованості в молодших школярів подання про мовний естетичний ідеал; відсутністю в шкільному курсі української мови ряду понять, необхідних для характеристики естетичних властивостей мовних одиниць і підвищення в школярів мовної, культурознавчої компетенцій; нерозробленістю методики формування в молодших школярів мовного естетичного ідеалу як складової в системі ціннісних уявлень про українську мову.

Мова є фундаментальною основою культури в широкому розумінні. "Присвоюючи" суспільний досвід попередніх поколінь людей, дитина оволодіває мовою як частиною національної культури.

У шкільному віці діти освоюють українську мову також в її естетичній функції. Естетичне виховання в процесі навчання української мови – це формування естетичних почуттів. У словесній формі відображаються природа, суспільство, особистість людини, мистецтво.

У формуванні в учнів уміння бачити прекрасне, розуміти і оцінювати його за законами краси велику роль відіграє українська мова як навчальний предмет у школі. По-перше, у словесній формі в мові відображаються всі сфери життя людини: природа, суспільство, мистецтво. По-друге, сама мова має риси прекрасного, здатні викликати в учнів естетичні почуття.

На виховання в школярів почуття прекрасного засобами предмета орієнтує діюча програма з української мови: "Естетичне виховання в процесі вивчення української мови не повинно зводитися до епізодичних бесід учителя з учнями про її особливості чи виконання

окремих завдань і вправ, а передовсім полягати у формуванні поняття прекрасного в мові і розвиткові потреби в естетичному вдосконаленні власного мовлення" [5, с.5].

Зміст етнокультурознавчого компонента концепції навчання державної мови в школах України спрямовується теж на естетику слова: "До головних шляхів здійснення естетичного впливу засобами української мови як навчального предмета відносимо:

– ознайомлення з характерними якостями української мови (мелодійність, багатство, образність та ін.);

– спостереження за прекрасним у природі, мистецтві, людині й відображення його засобами мови;

– формування поняття прекрасного в мові, що спирається на її лексичні, фразеологічні та граматичні ресурси" [5, с.2].

Формуючи мовні вміння рідною мовою, ми одночасно виховуємо естетичне відношення до природи, людини, суспільства, мистецтва. Сама рідна мова як предмет засвоєння має риси прекрасного, здатного викликати естетичні переживання. Вчитель привертає увагу дітей до образних засобів виразності, звучності й мелодійності, доречності використання мовних засобів і тим самим закладає основи естетичного відношення до мови.

Особливе значення для естетичного розвитку мають художнє слово, словесна творчість і художньо-мовна діяльність самих дітей.

Система формування в школярів ціннісного відношення до рідної мови в шкільному викладанні української мови реалізується поетапно протягом усього процесу навчання. У результаті навчання рідній мові у випускників шкіл формуються ціннісні подання про українську мову: українська мова – це рідна мова українського народу; державна мова України; засіб міжетнічного й міжнародного спілкування; одна з розвинених мов світу; мова, що входить у сім'ю слов'янських мов.

Повнота формування ціннісного відношення учнів до рідної мови повинна визначатися увагою до всіх її сторін, у тому числі й до естетичної.

Естетичні властивості української мови й мовлення, такі: звучність, мелодійність, наспівність, виразність (експресивність) мовних засобів, гнучкість, пластичність і стрункість синтаксичних конструкцій, доречність уживання мовних засобів дозволяють "освоїти уявлення про мову як більш широкі, тобто охопити мову в масштабності її системи й всіх її проявів" [8, с.17] і дають можливість досягнути рідну мову за законами логіки й краси.

Пізнається прекрасне не лише почуттям, а й розумом. Естетика мовлення, на думку вчених-методистів В.Я.Мельничайка, М.Г.Стельмаховича, Г.Шелехової, складається не тільки з усвідомлення багатства мови, а й із таких елементів, як: естетичне ставлення до мови і мовлення, чуття норми і антинорми, виразність, доречність використання.

Як свідчать багаторічні спостереження, названих якостей, на жаль, якраз нерідко й бракує мовленню учнів. Для вироблення в школярів внутрішньої потреби в естетичному вдосконаленні власного мовлення необхідно наполегливо працювати, раціонально використовуючи всі можливості при вивченні фонетики, лексикології, граматики, стилістики української мови.

У той же час прагматика навчання вимагає досягнення й інших цілей, а саме: потреби й бажання учнів удосконалюватися в рідній мові, володіти не тільки правильною українською мовою, але й такою, котра може бути оцінена як виразна, багата, красива, образна, точна, доречна й ін. Іншими словами, мова йде про прагнення до мовного естетичного ідеалу, втіленому в мовній свідомості особистості й соціуму як уявлення про еталонну, досконалу й естетично прийнятну мову.

Під мовним естетичним ідеалом ми розуміємо сукупність подань мовної особистості про властивості української мови, що викликають естетичну насолоду, про досконалу (ідеальну) мову й критеріїв, з позицій яких оцінюється ступінь досконалості /недосконалості мовного висловлення.

Формуючими центрами, навколо яких складаються подання, є знання (інтелектуальний компонент), переживання й емоції (емоційний компонент), специфічні

вміння, пов'язані з естетичним сприйняттям, естетичним оцінюванням, створенням естетичних цінностей і здійсненням естетичного контролю (практичний компонент) [3, с. 23].

Представлення про мовний естетичний ідеал може формуватися в процесі оволодіння учнями молодших класів знаннями про естетику української мови й мовлення, специфічними вміннями, пов'язаними з естетичним сприйняттям мови, її естетичною оцінкою, створенням естетичних цінностей у мовній формі, і прояву в школярів особливого емоційного відношення до мовних і мовленнєвих явищ.

Успішне формування ціннісного відношення учнів до рідної мови ефективно за умови розвитку в них подань про мовний естетичний ідеал шляхом реалізації аксіологічного підходу, а саме:

- стимулювання потреби учнів в удосконалюванні власної мови з естетичних позицій;
- створення умов для вироблення особистісної позиції учнів у відношенні мовного естетичного ідеалу як критерію їх мовного естетичного смаку й творчої самореалізації;
- сполучення різних видів естетичної діяльності учнів на уроках української мови, реалізованої в типології вправ і завдань;
- здійснення міжпредметних зв'язків і урахування інтегрованих процесів, пов'язаних з естетичною мовною діяльністю учнів молодших класів;
- створення культурного мовного середовища на основі використання зразкових текстів і здійснення їх лінгво- естетичного аналізу й виразного читання на уроках української мови;
- збагачення змісту базового лінгвістичного курсу поняттями з області естетики мови й мовлення, стилістики художньої мови: звукова й мовна гармонія, благозвучність, виразність, доречність уживання мовних засобів, мовна естетика тексту; лінгво-естетичний аналіз художнього тексту й ін.;
- введення понять мовний естетичний ідеал, естетичні властивості української мови, естетичні оцінки мови й мовлення, і ключових тем: краса мови як частина духовного багатства українського народу, естетичні властивості мови; українська мова – естетична спадщина українського народу й ін., орієнтовані на розширення культурознавчої компетенції учнів молодших класів;
- формування в школярів специфічних навчально-мовних, комунікативно-мовних, аргументативних і рефлексивних умінь, пов'язаних з естетичним сприйняттям мови, оцінюванням вибору мовних засобів з урахуванням естетичних критеріїв і комунікативної доцільності, створенням продукту мовної діяльності й здійсненням естетичного контролю [4, с.12].

У процесі вивчення мовних одиниць необхідно спеціально показувати ті їх властивості, які викликають почуття прекрасного; у фонетиці – звучність і мелодійність звукової системи рідної мови (у ній на сто звуків будь-якого відрізка тексту приходиться вісімдесят з голосом – голосних і дзвінких приголосних); у лексиці – невичерпний запас слів, багатство й розмаїтість синонімів, антонімів, слів з експресивним і переносним значенням, величезний масив фразеологізмів; у словотворі – багатство словотворчих засобів; в морфології – багатство форм словозміни, що володіють різноманітними граматичними значеннями; у синтаксисі – розмаїтість синтаксичних засобів вираження однієї й тої ж думки (багатство синтаксичних синонімів) [8, с.5].

При вивченні стилів необхідно показувати виразні й зображальні можливості мовних засобів, доречність їх вживання, красу мови без мовних помилок і недоліків.

Для формування в школярів подання про естетичні властивості української мови використовуються такі вправи:

1. аналіз висловлень видатних вітчизняних і закордонних діячів у галузі політики, науки, мистецтва й літератури про українську мову;
2. добір учнями висловлень про рідну мову;

3. бесіда за змістом науково-популярних лінгвістичних текстів, у яких розповідається про естетичні властивості української мови [8, с.7].

Естетика мови складається з таких елементів: усвідомлення багатства мови, естетичного відношення до мови й мовлення, почуття норми й антинорми, виразності, доречності вживання. Кожний з перерахованих елементів естетичного почуття мови розвивається в дітей за допомогою спеціальних вправ.

Формуванню уявлення про багатство, невичерпність мовних засобів української мови сприяє застосування таких вправ:

- аналіз статей у словниках синонімів, а також синонімічних рядів, поміщених на полях підручників;
- аналіз словникових статей багатозначних слів у тлумачних словниках (у тому числі й у словнику підручників);
- добір граматичних синонімів і виявлення умов їх вживання;
- вираження екстралінгвістичних значень (наприклад, тимчасових, просторових, цільових і т. ін.) різними мовними засобами (лексичними, синтаксичними);
- добір слів на ту чи іншу значеннєву тему [7, с.51].

Для розвитку естетичного відношення до мови й мовлення використовуються такі види вправ:

- аналіз зразкових текстів різних стилів;
- порівняння словника й синтаксичних конструкцій зразкових і дитячих текстів на ту саму тему (залучаються твори учнів);
- переробка текстів, бідних у лексичному й синтаксичному відношенні.

Почуття норми й антинорми має велике значення для естетичного виховання учнів. Воно формується, по-перше, при ознайомленні з нормами літературної мови; по-друге, у процесі роботи над мовними помилками, допущеними школярами у своїх висловленнях (фонетичними – в усному мовленні, лексичними й граматичними – і в усній, і в письмовій мові), а також над текстами вправ підручників, у яких є помилки.

Розвиток почуття виразності мови спирається на знання школярами багатства мови й експресивних можливостей мовних засобів, і формується воно за допомогою таких вправ:

- аналіз виразних засобів зразкового тексту (прозаїчного й поетичного);
- порівняння зразкових текстів з текстами, створеними дітьми на ту саму тему;
- спостереження в художніх текстах за звукописом, за словами; використаними в метафоричному значенні, за фразеологічними зворотами, за розмаїтістю синтаксичних конструкцій;
- з'ясування ролі маловживаних слів (діалектизмів, професіоналізмів і ін.) у художніх творах;

Почуття доречності вживання мовних засобів – одне із найскладніших елементів структури мовного естетичного почуття. Воно формується у зв'язку з ознайомленням учнів з варіантами (різновидами) літературної мови, що обслуговують різні сфери його застосування, – з функціональними стилями. В результаті цієї роботи учні повинні знати про те, що у своїй мові ми користуємося мовними засобами залежно від засобів спілкування, враховуємо, де, з ким і про що говоримо (пишемо).

Формується це почуття в школярів при виконанні вправ таких видів:

- аналіз текстів різних функціональних стилів;
- знаходження стилістичних помилок, що порушують стильову єдність тексту;
- знаходження в тексті навмисного включення елементів інших стилів, що нібито надають йому виразність;
- стилістичний експеримент;
- знаходження в дитячому тексті "красивостей" і їх виправлення [6, с.36].

Естетичне почуття дієво. Воно стимулює прагнення людини до самовдосконалення, а розвинене мовне естетичне почуття викликає в дітей потребу вдосконалювати свою власну мову. Учень повинен задуматися над засобами вираження думки, уміти відібрати їх з

урахуванням естетичного сприйняття мови слухачами. Це буде вищим показником засвоєння мови.

Формуючи мовне естетичне почуття, варто пам'ятати про його зв'язок з морально-етичним почуттям. Не можна допустити, щоб в учнів розвилось зарозуміле відношення до тих, хто ще недостатньо опанував літературною мовою, до носіїв діалектної мови й міського просторіччя. Необхідно також постійно нагадувати про те, що високими естетичними якостями володіє не тільки українська, але й будь-яка інша мова.

Учителю важливо усвідомити, що розуміння школярами естетичної функції мови передбачає формування в учнів уявлення про поліфункційність її; сприяє активному розвитку мовного естетичного чуття, вказує на мовні джерела образності та виразності; формує потребу вдосконалювати власне мовлення, наближати його до естетичних мовленнєвих норм.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гонський В. Мова як складова національної культури / В. Гонський // Рідна школа. – 2003. – № 1. – С. 3-5.
2. Державна національна програма "Освіта" (Україна ХХІ ст.). – К. : Райдуга, 1994. – 15с.
3. Жайворонок В. В. Мова і духовний розвиток народу / В.В. Жайворонок // Мовознавство. – 1991. – № 3. – С. 22-30.
4. Жорнова О. Художньо-естетичне виховання в контексті культуротворчості / О. Жорнова // Рідна школа. – 1998. – №6. – С.12-14.
5. Концепція єдиної системи естетичного виховання у загальноосвітніх школах України // Мистецтво та освіта. – 1998. – №1. – С. 2-6.
6. Курляк І. Формування змісту і методики викладання рідної мови в українських гімназіях / І. Курляк // Дивослово. – 1998. – № 1. С. 35 – 37.
7. Мосіяшенко В. Естетичне виховання – складова педагогічної системи К.Д.Ушинського // Шлях освіти. – 2003. – №2. – С. 51-54.
8. Пентиліук М. І. Виховуємо чуття мови / М. І. Пентиліук // Українська мова і література в школі. – 2004. – № 2. – С. 5-8.

Перепёлка В.И.

ФОРМИРОВАНИЕ ЭСТЕТИЧЕСКОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ НА УРОКАХ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА

В статье рассматривается одна из важных концепций государственного языка – эстетикой языка учениками начальных классов, анализируются технологии формирования эстетической культуры на уроках украинского языка.

Ключевые слова: эстетико–педагогический аспект, культуре языка, мелодичность языка, образность языка, коммуникативно – языковая подготовка, языковые средства, стилистический эксперимент, аксиологический подход, лингво – эстетический анализ.

Perepélka V.I.

FORMING AESTHETIC WORLD OUTLOOK OF PRIMARY SCHOOL PUPILS AT LESSONS OF UKRAINIAN LANGUAGE

The article is devoted to one of important conceptions of the official language – mastering of language aesthetics by pupils of primary school, technologies of aesthetic culture forming of pupils are analysed at lessons of Ukrainian language.

Key words: aesthetic-pedagogical aspect, aesthetic education, culture of speech, language melodiousness, figurativeness of language, aesthetic language training, communicative-language training, communicative skills, language means, stylistic experiment.